

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ

PSYCHOLOGICAL ASPECT OF APPLICATION OF MEASURES OF ADMINISTRATIVE COMPULSION

Дембіцька С.Л.,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

Загальними методами впливу на поведінку людей є переконання та примус. Їх поєднання становить універсальний принцип соціального управління, який поширюється через всю систему стимулюючих методів, включаючи адміністративні, соціально-психологічні та економічні. Примус і переконання в теорії адміністративного права розглядаються як методи державного управління, які взаємно доповнюють одне одного, оскільки за змістом є системою заходів, в яких конкретизується управлінський вплив з метою забезпечення можливої або належної поведінки суб'єктів публічно-правових відносин. І переконання, і примус є методами впливу держави на свідомість, а через неї – на права і поведінку людини.

Ключові слова: метод, державний примус, переконання, адміністративний примус.

Общими методами влияния на поведение людей являются убеждение и принуждение. Их сочетание представляет универсальный принцип социального управления, который распространяется через всю систему стимулирующих методов, включая административные, социально-психологические и экономические. Принуждение и убеждение в теории административного права рассматриваются как методы государственного управления, которые взаимодополняют друг друга, поскольку по содержанию являются системой мероприятий, в которых конкретизируется управленческое влияние с целью обеспечения возможного или надлежащего поведения субъектов публично-правовых отношений. И убеждение, и принуждение являются методами влияния государства на сознание, а через него – на права и поведение.

Ключевые слова: метод, государственное принуждение, убеждение, административное принуждение.

The general methods of influence on behavior of people are persuasion and compulsion. Their combination presents universal principle of social management, that spread through all system of stimulant methods, including administrative, social psychological and psychological and economic. A compulsion and convinced of theory of administrative law are examined as methods of state administration, that complement each other mutually, as on maintenance is the system of measures in that administrative influence is specified with the aim of providing of possible or proper behavior of subjects of public relations. And persuasion and compulsion are the methods of influence of the state on consciousness, and through her on rights and behavior.

Key words: method, state compulsion, persuasion, administrative compulsion.

Актуальність роботи. Актуальною на сьогодні є проблема застосування такого методу управлінської діяльності, як адміністративний примус. Зазначений метод належить до найбільш жорстких засобів впливу, і в діяльності органів управління та їх посадових осіб адміністративний примус застосовується, як правило, для відновлення правопорядку, у поєднанні з іншими управлінськими засобами.

Стан дослідження. Адміністративний примус досліджувався в різних аспектах за часів СРСР, а також вченими-адміністративістами сучасної України. Питання актуальності використання адміністративного примусу у встановленні та попередженні адміністративних правопорушень у суспільстві є предметом дослідження та дискусій у науці та практиці. У вітчизняному законодавстві розглядом цього питання займалися вчені-адміністративісти, зокрема: В.Б. Авер'янов, І.С. Гриценко, Е.В. Додін, Є.В. Курінний, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, Т.О. Коломоєць, С.В. Ківалов, О.Ф. Скакун та інші.

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі теоретичних положень науки адміністративного права здійснити аналіз засад правового застосування адміністративного примусу, його проблематики щодо розмежування державного та адміністративного примусу – у разі недотримання загальнообов'язкових правил поведінки.

Виклад основних положень. В умовах сучасних динамічних перетворень, обумовлених змінами суспільно-політичної формації та впливом глобалізаційних перетворень, які торкаються як матеріального так і духовного життя соціуму і окремого індивіда, реформування суспільно-політичного ладу, а також зміни соціальних ролей та моделей особистісних взаємовідносин, важливого значення набуває питання правомірної поведінки як основно-

го «стабілізуючого» чинника соціального життя. Важливим аспектом правомірної поведінки виступають форми взаємовідносин між суб'єктами соціальної системи, а саме громадянином та державою в особі окремих органів публічної влади. Проте у громадському середовищі ще не у повній мірі сформувалася довіра до органів влади, особливо тих, що наділені окремими «репресивними» функціями [1, с. 55-56].

Державна влада являє собою публічно-політичні, волевільні (керівництво-підкорення) відносини, що утворюють між державним апаратом і суб'єктами політичної системи суспільства на підґрунті правових норм, із спиранням, у разі потреби, на державний примус. Державна влада відносно самостійна і складає основу функціонування державного апарату [2, с. 34].

У різних суспільствах і державах характеристика влади відрізняється: в одних «керівництво» з боку держави означає пряме насильство, в інших – прихований примус, у третіх – організацію і переконання. Має місце і поєднання різних засобів здійснення державної волі. Якщо існує панування, систематичне насильство, примус – влада антидемократична, якщо є переконання, авторитет, служіння суспільству – влада демократична [3, с. 138].

Багатотисячолітня практика виховання людей в суспільстві і наука про методи його виховання – методологія – виробили і випробували багато прийомів і способи дії на свідомість і поведінку людини для його нормального активного життя в людському суспільстві. У цьому процесі використовуються, насамперед, методи правового переконання, правового заохочення, позитивного правового прикладу, правового навіювання, правового примусу тощо [4, с. 51].

Підкорення іншої волі своїй (тобто влада) полягає в усвідомленні якоїсь необхідності, тобто є фактором психічним, внутрішнім проявом влади. Другий бік (зовнішній) дістав вияв у реальній, конкретній діяльності, що має соціальне значення. Вона реалізується за допомогою відповідних владних команд, цілеспрямованого, вольового впливу, тобто через управління. У свою чергу влада – це найнеобхідніший засіб управління, оскільки її безпосередньою метою є бажана поведінка, адекватна владним, управлінським командам [5].

Державний примус у демократичній країні характеризується тим, що цей метод здійснення державної влади є допоміжним, застосовується на основі переконання і лише після переконання. Це означає, по-перше, що примус завжди базується на використанні різноманітних заходів виховання, роз'яснення і стимулювання. По-друге, він використовується лише тоді, коли виявляються неефективними відповідні засоби переконання. По-третє, переконання і примус використовуються як правило комплексно. З точки зору філософії, свій вияв «примус знаходить в тому, що примус знімається примусом; тому він не тільки обумовлений правом, а й необхідний, а саме – як другий примус, який є зняттям першого примусу», «насилює або примус взятє абстрактно, неправомірне» [6, с. 64].

Дослідники адміністративного права незалежної України вважають, що примус – додатковий метод державного управління, психологічний або фізичний вплив державних органів (посадових осіб) на певних осіб з метою змусити їх виконувати приписи правових норм. Державний примус проявляється у двох формах: судовій та адміністративній. Ґрунтується на авторитеті держави і силі закону, спрямований на вироблення певних форм поведінки та підтримання суспільної дисципліни [7].

Науковцями засоби примусу в узагальненому вигляді трактуються як вплив на особу або на майно суб'єкта правових відносин з метою досягнення бажаної поведінки або певного результату [8, с. 146].

На цьому підґрунті державний примус визначається як можливість держави зобов'язати суб'єкта проти його волі та бажання здійснювати певні дії. За наявності факту правопорушення держава зобов'язує особу зазнати певних негативних наслідків [9, с. 332].

Ми вважаємо, що адміністративний примус як складовий державного варто розглядати як одну із невід'ємних складових здійснення державної влади. Примус є наслідком певної поведінки різних соціальних суб'єктів, поведінки, яка відхиляється від вимог правових норм, становить загрозу відносинам, що цими нормами регулюються і охороняються, і застосовується з метою усунення такої протиправної поведінки.

У сучасній науці сформувалася досить обґрунтована точка зору, згідно з якою в демократичному суспільстві метод переконання – головний метод управління. Завдяки безперервності та систематичності свого впливу на громадян він забезпечує добровільне виконання норм, що врешті виховує переконаність у необхідності законослухняності [10, с. 138].

Вирішальним у виборі правомірного варіанту поведінки виступають ціннісні орієнтації, воля і загальна спрямованість особистості. «Людина завжди знаходиться в ситуації вибору, і цінність виступає основою особливої визначеності серед існуючих альтернатив. Серед інших мотивацій людської діяльності ціннісні орієнтації завжди домінують» [11, с. 422].

Історично, ще з часів СРСР застосування методу переконання у державному управлінні здійснювалося для проведення широкої ідеологічної роботи. Невипадково реалізація переконання здійснюється шляхом роз'яснення та обговорення. Метод переконання, як уявляється, ґрунтується також і на авторитеті держави, права та свідомому ставленні громадян до своїх обов'язків. Вираження при-

мусових методів управління здійснюється через адміністративний примус, зокрема: адміністративне попередження, адміністративне припинення та адміністративну відповідальність. Інакше кажучи – це заходи попередження, запобіжні заходи та заходи відповідальності щодо вчинених правопорушень. Сама можливість запровадження методу примусу виступає дієвим дисциплінарним і стримуючим фактором від негативних дій. У методі примусу, на відміну від переконання діють більш суворі правила, які засновані на силі закону з використанням авторитету держави. Отже основне функціональне спрямування примусу – попередження та недопущення правопорушень і уже потім відповідальність за їх здійснення [12, с. 70-71].

Примус, як уявляється, є додатковим методом державного управління, що являє собою психологічний чи фізичний вплив державних органів або посадових осіб (суб'єктів управління) на певних осіб (об'єкти управління) з метою змусу виконувати приписи правових норм. Метод примусу спрямований на вироблення окремих форм поведінки, а також підтримання суспільної дисципліни. Структура примусу складається з адміністративних, дисциплінарних, кримінально-процесуальних заходів. Застосування примусу є необхідним елементом після впровадження методів стимулювання та переконання [13, с. 204].

Вивчення адміністративного примусу трактується як через поняття засобів впливу, які застосовуються до певних об'єктів, тобто адміністративний примус є в першу чергу впливом, причому, різним за характером – моральним, майновим, особистісним, організаційним тощо [14, с. 69].

Примус, здійснюючи зовнішній вплив на поведінку особи, допускає заперечення її волі. Невиконання розпорядження владного (керуючого) суб'єкта зумовлює тиск останнього на моральну, майнову, організаційну, фізичну сферу підвладної особи з метою перетворення її волі таким чином, щоб забезпечити підпорядкування розпорядженням керівника [15, с. 440].

Переконання здійснюється як психічний вплив, у процесі якого особа добровільно схиляється до думки суб'єкта правового впливу, свідомо привласнюючи цю думку як особисту цінність, із розумінням ставлячись до цієї думки, а також до такої поведінки, котра цій думці відповідає [16, с. 116].

До того ж, на думку Д.М. Бахраха, переконання обходиться будь-якій державі набагато дешевше, ніж примус [17, с. 190].

Отже, переконання як метод державного управління у деяких випадках передбачає застосування примусу. Примус – це додатковий метод державного управління, психологічний або фізичний вплив державних органів на певних осіб з метою змусити їх виконувати приписи правових норм [18, с. 127].

Ми розуміємо, що адміністративний примус, будучи конкретним видом державного примусу, призначений для охорони суспільних відносин, що складаються у сфері державного управління. Усі заходи адміністративного примусу застосовуються для того, щоб спонукати, змусити суб'єкта вчинити ті чи інші дії, або утриматись від них, підкорившись установленню правовим обмеженням. За змістом ці заходи полягають в організаційному, психічному, фізичному, матеріальному впливові на свідомість та поведінку особистості.

Подальший розгляд адміністративного примусу характеризується деталізацією мети його застосування, форми прояву тощо. Зокрема, Г.Г. Забарний визначає адміністративний примус як засіб забезпечення й охорони правопорядку у сфері державного управління, який виконує каральну роль і полягає у психічному, матеріальному або фізичному впливові на свідомість і поведінку людей [19, с. 90].

Виховання високої правосвідомості громадян повинно ґрунтуватись також на створенні обстановки неприпустимості скоєння правопорушень і нетерпимості громадськості до антисоціальної поведінки відповідних суб'єктів суспільних правовідносин, сприяння розкриттю злочинів, застосування громадських санкцій до правопорушників. Звичайно ці заходи не нові, але сьогодні єдиного підходу до цілеспрямованого правового виховання громадян в державі, що стала на шлях побудови правового суспільства, не існує [20, с. 30].

Примус можна розуміти як недотримання волі підвладного та зовнішній вплив на його поведінку з боку керуючого суб'єкта. Тоді, коли команда не виконана і порушена воля владного суб'єкта, він впливає на моральну, майнову, організаційну і фізичну сферу підвладного, щоб змусити діяти так, щоб досягти мети, яку передбачив керуючий суб'єкт [21, с. 197].

Переконання та примус можуть бути державного та громадського характеру. Метод переконання застосовується усіма суб'єктами управління. Примус здійснюється спеціально на те уповноваженими державними органами та громадськими організаціями на основі правових норм у встановленому порядку. Адміністративний примус застосовується уповноваженими на те органами та посадовими особами. Його метою є забезпечення законності, державної дисципліни, правопорядку, він також включає в себе адміністративно-попереджувальні заходи та заходи адміністративного припинення й адміністративного стяг-

нення. Під заходами адміністративного попередження розуміють способи та засоби примусового впливу, які застосовуються для профілактики правопорушень та усунення умов, що становлять суспільну небезпеку. Отже, адміністративні методи забезпечують прямий вплив суб'єкта управління на керований об'єкт. Вони характеризуються підпорядкуванням волі керованого волі керівника за схемою «влада-підпорядкованість» [22, с. 46].

Висновок. Отже, примус і переконання в теорії адміністративного права розглядаються як методи державного управління, які взаємно доповнюють одне одного, оскільки за змістом є системою заходів, в яких конкретизується управлінський вплив з метою забезпечення можливої або належної поведінки суб'єктів публічно-правових відносин. Усі заходи адміністративного примусу застосовуються для того, щоб спонукати, змусити суб'єкта вчинити ті чи інші дії, або утриматись від них, підкорившись установленням правовим обмеженням. За змістом ці заходи полягають в організаційному, психічному, фізичному, матеріальному впливові на свідомість та поведінку особистості.

Ми вважаємо переконання найбільш прогресивним методом державного управління. Це метод правового і не правового характеру, який здійснюється державними і недержавними органами і полягає у застосуванні виховних, заохочувальних, роз'яснювальних заходів з метою формування у громадян розуміння необхідності виконання правових приписів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Захаркевич Т.С. Правомірна поведінка: деякі доктринальні та прикладні аспекти // Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної наукової конференції «Одинадцять осінніх юридичних читань» (м. Хмельницький, 23-24 листопада 2012 року) : у 4-х част. – Частина перша. – Хмельницький : Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2012. – С. 55-57.
2. Общая теория права и государства / Под ред. В.В. Лазарева. – М., 2003. – 520 с.
3. Старицька О. Основні ознаки соціальної сутності державної влади // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 3(183). – С. 137-141.
4. Гарасимів Т.З. Соціальна відповідальність у правоохоронній діяльності: професійно-виховні мотиватори // Правоохоронна діяльність: конституційні та адміністративно-правові аспекти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 25 жовтня 2013 року). – Львів : ЛьвДУВС, 2013. – С. 49-53.
5. Співвідношення державного управління і державної виконавчої влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.textreferat.com/referat-7258.html>.
6. Христинченко Н.П. Правова природа адміністративного примусу // Європейські перспективи. – 2011. – № 2. Ч. 1. – С. 62-69.
7. Коломоець Т.О. Адміністративне право України : курс лекцій / Т.О. Коломоець. – Запоріжжя : Вид-во ЗНУ, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sites.znu.edu.ua/lectory/public_files/2009/administratyvnepravo.pdf.
8. Шевчук О.М. Державний примус як вид публічного впливу / О.М. Шевчук // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2001. – № 4. – С. 146-151.
9. Теория права и государства : учебник / под ред. В.В. Лазарева. [3-е изд., перераб. и дополн.]. – М. : Право и закон. – 520 с.
10. Мовчан М.А. Застосування спеціальних засобів як захід адміністративного припинення // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 1. – С. 137-144.
11. Соціологія. Терміни, поняття, персоналії : навч. словник-довідник / [уклад. В.М. Піча, Ю.В. Піча, Н.М. Хома та ін.] ; за заг. ред. В.М. Піча. – К. : «Каравела», Львів «Новий Світ-2000», 2002. – 480 с.
12. Коровайко А.О. Особливості застосування окремих методів державного управління у галузі закордонних справ // Науковий вісник Ужгородського Національного університету. – 2014. Серія Право. Випуск 24. Т. 3. – С. 69-72.
13. Кісіль З.Р. Адміністративне право : навч. посіб. / Кісіль З.Р., Кісіль Р.В. – 3-тє вид. – К. : Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 696 с.
14. Комзюк А.Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації : моногр. / А.Т. Комзюк. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2002. – 336 с.
15. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина / під заг. ред. І.П. Голосніченка, Я.Ю. Кондратьєва. – К. : НАВС, 1995. – 177 с.
16. Административная деятельность органов внутренних дел / под. ред. Л.Л. Попова. – М., 1983. – 384 с.
17. Бахрах Д.Н. Административное право : учебник для вузов. – М. : БЕК, 1996. – 368 с.
18. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. Т.О. Коломоець. – К. : Істина, 2009. – 480 с.
19. Забарний Г.Г. Адміністративне право України : посіб. для підготовки до іспитів / Г.Г. Забарний. – К. : Вид-во Паливода А.В., 2001. – 194 с.
20. Кісіль З.Р. Соціальна обумовленість вдосконалення адміністративно-правового регулювання застосування спеціальних засобів адміністративного припинення // Проблеми забезпечення конституційних прав громадянина в кримінальному судочинстві : матеріали науково-практичної конференції (26 жовтня 2007 р.). – Львів : ЛьвДУВС, 2008. – С. 28-32.
21. Бахрах Д.Н. Административное право : учебник для вузов. – М. : Изд-во БЕК, 1997. – 368 с.
22. Ортинський В.Л., Кісіль З.Р., Ковалів М.В. Організаційні засади регулювання управлінської діяльності в органах внутрішніх справ України : навчально-методичний посібник. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. – 248 с.